

ARİF ÖZBEYLİ

TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYET TARİHİ

11

A) İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM VE BİLİM

5.1. İlk Türklerdeki Eğitimin Özellikleri

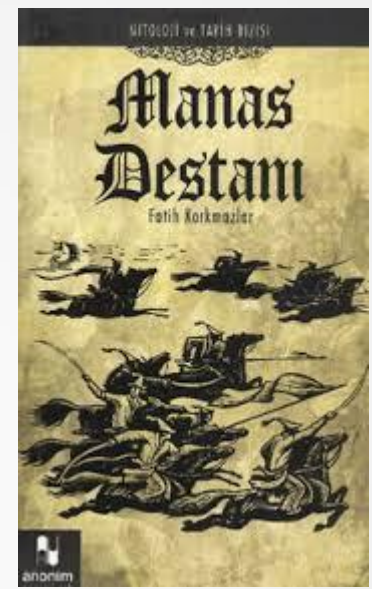
Görsel 5.9: On İki Hayvanlı Türk Takvimi

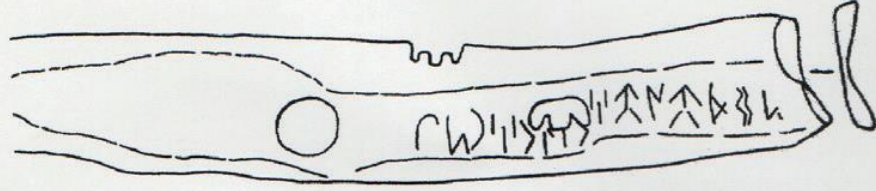
Görsel 5.10: On İki Hayvanlı Türk Takvimi (Temsili)

- İlk Türk devletlerinin **yaşam biçimleri**, onların eğitim anlayışlarını ve eğitim uygulamalarını da şekillendirmiştir. Bu nedenle ilk Türk devletlerinde verilen eğitimde **töre** önemli bir yere sahip olmuş, aileler çocukların ve gençlerin **sosyalleşmeleri** için özel çaba sarf etmiştir. **İlk Türk devletlerinde ailede verilen eğitimin çevreye yönelik bir eğitim olmasına da dikkat edilmiştir.**

Bu dönemde halkın da eğitimine önem verilmiş, toplumun eğitimi için **şiiirler, destanlar ve atasözleri** derlenmiş derlenen bu ürünler ozanlar aracılığı ile nesilden nesile aktarılmıştır. **Oğuz Kağan Destanı**’nda insanların hayatı, mevsimler ve ülkelerle ilgili bilgiler yer almaktadır. **Manas Destanı**’nda insanların kullandıkları aletler ve silahların yanında, hayvan hastalıkları ve insanların anatomik yapılarıyla ilgili bilgiler verilirken **Ergenekon Destanı**’nda demirin nasıl eritildiği anlatılmıştır.

Görsel 5.3: İlk Türklerde kemik üzerindeki yazı ve tasviri (Gorno Altay Müzesi-Altay Özerk Cumhuriyeti)

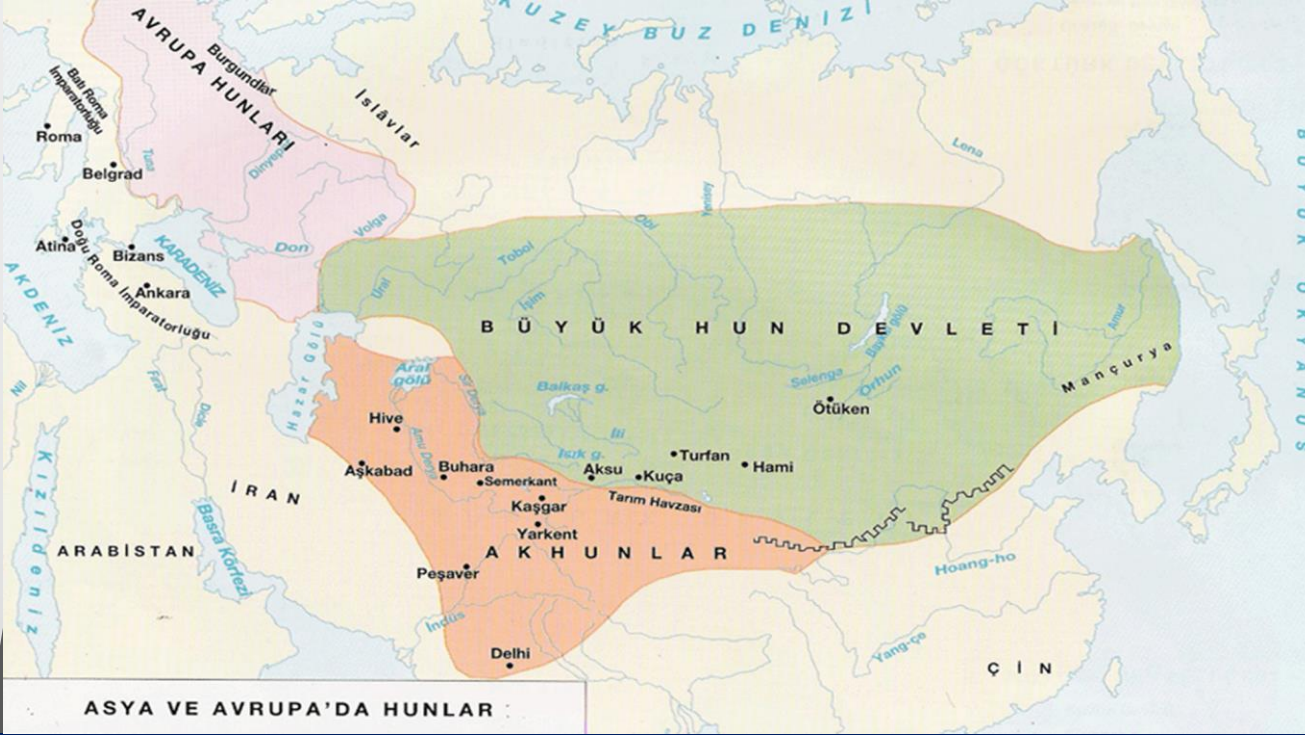
- İlk Türk devletlerinden olan **Hunlar ve Kök Türklerde örgün eğitim** (planlı, programlı eğitim) kurumlarının olduğuna dair kesin bir bilgi **yoktur**. Ancak uygarlık ve kültür düzeyindeki gelişmişlik düzeyi, ilk Türklerde güçlü bir eğitim sistemi olduğunu gösterir. Devletin çeşitli kademelerinde çalışan **memurların olması** da bu memurları yetiştiren eğitim kurumlarının varlığına dair belge niteliğindedir.

- Türklerin geçtiği coğrafyalarda yazıtlara rastlanması tabak, çanak, yüzük, küpe, kemer tokası ve kemik eşyalar gibi günlük kullanılan malzemelerde yazıların bulunması, Türklerde halk arasında da okuma ve yazmanın yaygın olduğunun göstergesidir

- Türklerin eğitim anlayışında **ahlak, terbiye, iyilik, cömertlik, sorumluluk ve bilgelik** gibi değerler ön plana çıkmıştır. **Alp insan** olmaya büyük önem verilmiş, **alp insan** olabilmek bir erdem olarak kabul edilmiştir.
- Konargöçer hayat yaşayan ilk Türk toplulukları, sürekli savaş tehlikesiyle karşı karşıya oldukları için **savaş sanatını iyi bilirlerdi. Ata binme, ok atma ve kılıç kalkan** kullanma gibi eğitimler, çocuk yaşlardan itibaren disiplinli bir şekilde verilirdi. Silah kullanabilme gücüne sahip olan herkes, savaş araç ve gereçlerini kullanma eğitimi alırdı.

Pazırık Halısı

- İlk Türk devletleri arasında yer alan **Hunlar**, özellikle askerî eğitime büyük önem vermişlerdir. Hun hükümdarı **Mete Han**'ın kurduğu askerî alandaki onlu sistem birçok ülkeye örnek olmuştur. Temel geçim kaynağı **hayvancılık** olan Türkler, özellikle hayvan ürünlerini işlemeyi (**et, süt, yoğurt, deri, yün vb.**) iyi biliyorlardı. Ayrıca hayvan hastalıkları konusunda eğitimliydi. Türklerde **dokumacılık ve demir işlemeciliği** de çok gelişmişti.

- Hun, Kök Türk ve Uygurlarda Eğitim İlk Türk devletlerinden olan Hunlarda eğitim, Hunların ilk hükümdarı olan **Teoman Dönemi**'nde başlamıştır. Bu ülkedeki eğitimin asıl gelişimi Hunların en ünlü hükümdarı Mete Han Dönemi'nde olmuştur. **Mete Han Dönemi**'nde **sivil, askerî ve siyasi** alanla birlikte **eğitim alanında** da önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Esik Kurganı'nda çıkan gümüş çanak ve tasviri (Almatı Milli Tarih Müzesi-Kazakistan)

- Hunların **okuryazar olduğu**, **Mete Han**'ın Çin İmparatoru'na gönderdiği mektuptan anlaşılmaktadır. Mete Han bu mektupta askerî zaferleri Tanrı'nın izniyle kazandığını anlatmıştır. Ayrıca Hun Dönemi'ne ait **Esik Kurganı'nda** çıkan gümüş bir çanakta **26 harften oluşan yazıya** rastlanmıştır

Göktürk Alfabeti
(Orhun Alfabeti)

𐰀 𐰁 𐰂 𐰃 𐰄 𐰅 𐰆 𐰇 𐰈 𐰉 𐰊 𐰋 𐰌

a b c ç d e f g h i j k l

𐰍 𐰎 𐰏 𐰐 𐰑 𐰒 𐰓 𐰔 𐰕 𐰖 𐰗 𐰘 𐰙

m n o ö p r s ş t u ü v y z

- Orhun Yazıtları, Türk tarihine ait bilinen ilk yazılı eser olması açısından önemlidir. Türk milletine hitaben yazılan bu yazıtlar Türk milli tarihi ve Türk eğitim tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Orhun Yazıtları, destanlar gibi sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş için de önemli bir adımdır. Kök Türkler Dönemi'ndeki **eğitim, töre anlayışı** içerisinde gelişmişti ve Hunlardaki eğitime benzemekteydi.

- Kök Türklerdeki eğitimin Hunlardan farklı **olan yanı, yazının taşlara kazınmasıdır**. Yazının taşlara kazınmış olması, Kök Türklerde planlı bir eğitim anlayışının olduğunu gösterir. Kök Türklerde **sözlü töre yazı** ile gelişmiş, bilgiler artmış ve yaygınlaşmıştır.

- Hunlarda olduğu gibi Kök Türklerde de alp insan tipine büyük önem verilmiştir. Orhun Yazıtları'nda alp kişi olmak iyi bir hükümdar olmanın özelliklerinden sayılmış, Türk milletinin sonsuza dek yaşaması için yazılanlardan ders alınması gerektiği anlatılmıştır. Bu yazıtlarda bağımsızlık, bilgelik ve alpliğin öneminden bahsedilmesi ve birlikte yaşamamanın değerinin dile getirilmesi, yazıtların eğitici bir yönü olduğunu gösterir.

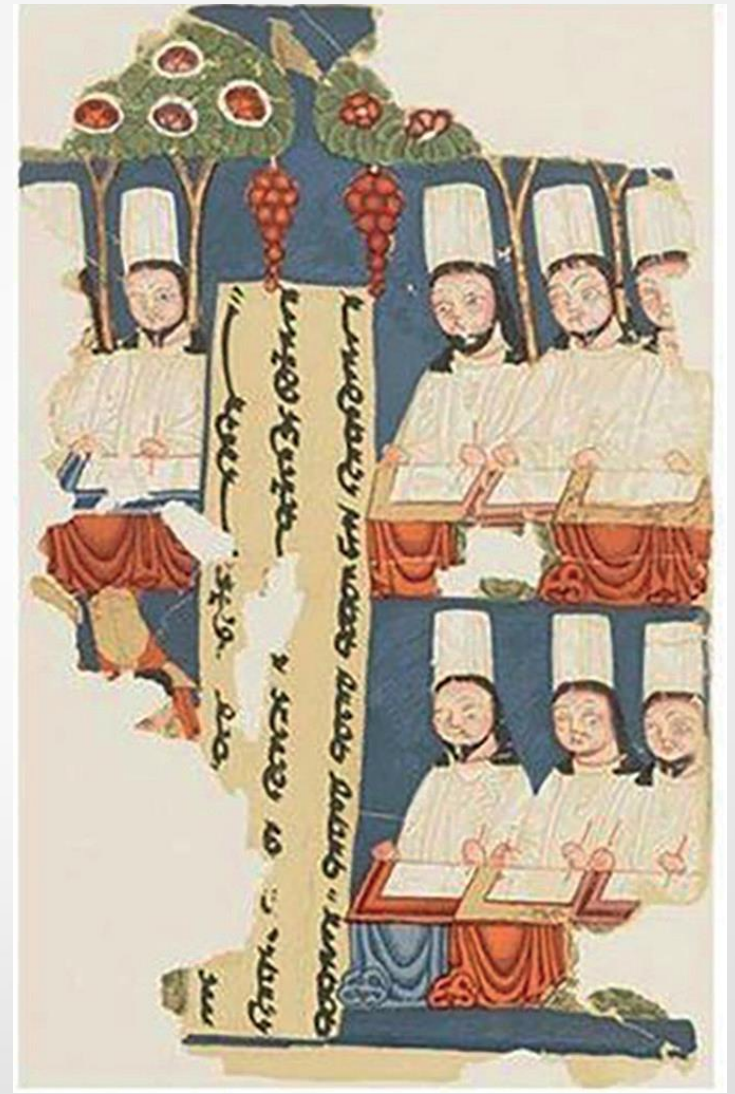

- Kök Türklere ait mezar taşlarında, madenî eşyaların üzerlerinde ve kayalarda birçok yeni yazı bulunmuştur. Bu yazılardan birinde, bir küpün nişan için bir kıza verildiği anlatılmıştır. Birçok eşya üzerinde yazıların bulunması, **Kök Türklerde yazının sosyal hayatta da yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.** Ayrıca Kök Türkler Dönemi'nde başka dillerden çeviriler de yapılmıştır.

- Uygurlardaki eğitim anlayışı Kök Türklerdeki eğitim anlayışına benzemekle birlikte bazı konularda Kök Türklerden farklılıklar gösterir. Zira Uygurlar Dönemi'nde yerleşik hayat önem kazanmış, diğer kültürlerle de etkileşim artmış, örgün eğitim yerleşmeye başlamıştır. Uygurların Manihaizm dinini kabul etmesi, onların eğitim anlayışını da etkilemiştir.

- Uygurlar ilk dönemlerinde Orhun **Alfabesi**'ni kullanmış, daha sonra da menşei **Soğd Alfabesi** olan bir alfabe kullanmaya başlamıştır. Kök Türkler yazılarını sert zeminler üzerine bıçakla kazırken, Uygurlar kalem ve fırça kullanarak birçok kitap yazmıştır.

Yazı yazan Uygur rahipleri
(Staatliche Müzesi-Berlin)

UYGUR ALFABESİ

İvvel	ا	ب	پ	چ	ق	ك	خ	ج	ح	ز	ز	د	د
Medal	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ
Final	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى
Lehi	ا	ب	پ	چ	ق	ك	خ	ج	ح	ز	ز	د	د
İvvel	ا	ب	پ	چ	ق	ك	خ	ج	ح	ز	ز	د	د
Medal	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ	ئ
Final	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى	ى
Lehi	ا	ب	پ	چ	ق	ك	خ	ج	ح	ز	ز	د	د

- Uygurların hem kendi dillerinde hem de komşu ülkelerin **dillerinde eserler** basması, okuyup yazmanın Uygur ülkesinde yaygın olduğunu gösteren en önemli delildir. Kâtip, bürokrat, çevirmen ve öğretmenlerin olması da Uygurlarda örgün eğitimin yapıldığını göstermektedir. Son yapılan araştırmalarda Uygurlarda **23 tane okulun** olduğu belirlenmiştir. Uygurların eğitime verdiği önemi, onların şu atasözünden anlamak mümkündür: **“Çocuğunu öğretmene ver, ondan alıp saraya ver.”**

- Uygurlara ait **Turfan**'da bulunan bir **mecmuada** bilginin önemini anlatan şu beyitlere rastlanmıştır.

Bilgi bilin ey beyim,
Bilgi sana eş olur.
Bilgi bilen insana,
Bir gün devlet yar olur.

Bilgili insan beline,
Taş kuşansa kaş olur.
Bilgisizin yanına,
Altın konsa taş olur.

Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s. 14

Hunlara ait koç
başı figürlü eyer
örgüsü (Ermitaj
Müzesi-Rusya)

İlk Türk Devletlerinde Bilim Hunlarda verilen önemli eğitimlerden biri de savaş araç ve gereçlerinin yapılmasıyla ilgilidir. Hunlar **kap** **kacak** yapımı, dokumacılık, ağaç oymacılığı, süsleme sanatları, demir işlemeciliği ve bitki köklerinden kumaş boyası yapılması gibi işleri başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Bazı Çin kaynakları ise **bronzun** da ilk defa kuzey komşuları **Türkler tarafından** kullanıldığını yazmaktadır. Bu durum Türklerin bilimde ne kadar ileri bir noktada olduğunu gösterir.

Bilge Kağan'ın tacı

- Hunlar hayvan hastalıklarını misk otuyla dağlama yapıp tedavi etmeye çalışmışlardır. Bundan da konargöçer hayat süren Hunların, hayvan ürünlerinin değerlendirilmesi ve hayvan hastalıkları gibi konularda bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Bilge Kağan'ın tacı

- Kök Türklerdeki bilimsel gelişmelere bakıldığında, onların da Hunlarda olduğu gibi demirin işlenmesi, savaş araç ve gereçlerinin yapılması, ok ve yay yapımı , yün ve iplik dokumacılığı ve pamuktan kâğıt yapımı gibi zanaatsal alanlarda gelişmiş oldukları görülür. Bu döneme ait pulluk ve kürek gibi aletlere rastlanması, sert çelik ve yumuşak çelikten bahsedilmesi, Kök Türklerde demir işlemeciliğinin ileri bir düzeyde olduğunu gösterir.

- **Uygurlardaki bilimsel** gelişmeler Hun ve Kök Türklere göre daha ileri seviyedeydi. **Uygurlar araç gereç yapımı, gelişmiş şehir yapılanması, çiçek hastalığına karşı geliştirilen aşı** vb. alanlardaki çalışmalar sayesinde bilimsel açıdan önemli bir noktaya ulaşmıştır. Bu ülkedeki madencilik çalışmaları **bakır oksit, nişadır ve boraks** kullanacak kadar ilerlemiş, bakırcılık ve kuyumculuk ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

Karabalgasun Yazıtları'ndan bir bölüm
(Moğolistan)

- **Uygurlar tıbbî konularda** oldukça önemli gelişmeler sağlamış, **Çin ve Hintlilerin** tıp bilgilerinden de yararlanmışlardır. Doğada bulunan her şeyin bir faydası olduğuna inanan Uygurlar, ilaç olarak kullanacakları bitkiler hakkında detaylı araştırmalar yapmış, **sarımsak ve soğanı ilaç** yapımında sıkça kullanmışlardır. **Uygurlar matbaacılığı bildikleri için tahta kalıpları kullanarak baskı yapmışlardır.** Tuen-huang Mağarası'nda bulunan tahta harfler, Uygurların matbaacılıkta ileri noktada olduklarını göstermektedir. Uygurların **Karabalgasun Yazıtları Çince, Soğdca ve Türkçe** olarak yazılmıştır

- Kağıdı genellikle pamuktan yapan Uygurların mabetlerinde kütüphaneler de bulunurdu. Uygur eserleri ilk zamanlarda tomar şeklindeki kâğıtlara yazılırken ilerleyen zamanlarda günümüze benzer kitap şekilleriyle de yazılmaya başlanmış, eserlerin yazımında siyah ve kırmızı mürekkepler kullanılmıştır. Türklerin bilimsel alandaki çalışmalarına genel olarak bakıldığında burada otaçı ve emçi denilen hekimlerin görev yaptıkları görülür. Bitki ve mineral kaynaklı ilaçlar kullanarak tedavi eden bu hekimlerin yanında, kam ve baksı adı verilen ve Şamanizm inancıyla tedavi uygulayan insanlar da vardı. Ayrıca ölen kişilerin mumyalanması da yapılırdı.

- Türkler matematikte erken tarihlerden itibaren **on tabanlı (desimal) sistemi ve aritmetik** hesaplarda sayı dizilerini, ilerleyen dönemlerde ağırlık ve uzunluk ölçüleriyle para birimlerini kullanmışlardır. Türklerde, sayılar hangi yönden toplanırsa toplansın aynı sonucu veren ve günümüzdeki sudokuya benzeyen bulmacalar da vardı.

Görsel 5.9: On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Görsel 5.10: On İki Hayvanlı Türk Takvimi (Temsilî)

- Türkler, astronomi alanında da önemli çalışmalar yapmış; **Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları sürekli izlemiş ve bunlara çeşitli anlamlar yüklemiştir.** İlkbaharın gelişini (nevruz) bayram olarak kutlamışlar; **Venüs'e sabah yıldızı, Merkür'e ise akşam yıldızı** isimlerini vermişlerdir.

Görsel 5.9: On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Görsel 5.10: On İki Hayvanlı Türk Takvimi (Temsili)

- İklim şartlarının değişkenliğini belirtmek ve zaman ile mevsimler hakkında bilgi edinmek amacıyla **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**'ni kullanan Türkler, bu takvimi **güneş yılını esas** alarak hazırlamıştır. **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**'nde, her yıl bir hayvan ismiyle adlandırılmış, on iki yıllık zaman dilimi bir devir olarak kabul edilmiştir. Bu takvimde bir yıl; **365 gün, 5 saat, 50 dakika, 47 saniye** olarak belirlenmiş ve gece yarısı günün başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Takvimde geçen hayvanların özelliklerinin, o yılın karakterini ve seyrini etkilediğine inanılmıştır.

tariheglencesi

Kanalıma abone olup, destek olabilirsiniz.